

Mitropolitul
ANTONIE PLĂMĂDEALĂ

TRADIȚIE ȘI LIBERTATE
ÎN
SPIRITUALITATEA
ORTODOXĂ

Cu pagini de *Pateric românesc* și
o prefață de pr. Dumitru Stăniloae

editura
Σοφία

București

CUPRINS

Nota editurii.....	4
Prefață.....	5
Cuvânt înainte.....	9
 I. REGULA ȘI TRADIȚIA ÎN SPIRITUALITATEA RĂSĂRITEANĂ.....	
1. Preliminarii.....	17
2. Pelerin ortodox în Occident.....	20
3. Comuniunea cu predecesorul.....	32
4. Rânduiala tunderii: moarte și înviere.....	35
5. Rânduiala slujbelor divine: trezvia, paza minții.....	48
6. Metania: a fi în comuniune.....	53
7. Uniforma: chipul din afară al omului celui dinăuntru.....	54
8. Chilia: școala monahului.....	57
9. Regula și tradiția în libertate.....	59
 II. ASPECTE ALE VIEȚII DUHOVNICEȘTI ÎN TRADIȚIA RĂSĂRITEANĂ.....	
1. Preliminarii.....	77
2. Caracterul hristocentric.....	79
3. Idealul sfințeniei.....	83
4. Pocăința.....	84
5. Rugăciunea.....	86
6. Bucuria.....	88
7. Duhul comunitar.....	92
8. Semnul crucii.....	93
9. Biserica: loc sfânt.....	97
10. Darul deosebirii și dreapta socoteală.....	101
11. Voturile în monahism.....	111

III. TRADIȚIE ȘI LIBERTATE	143
1. În Noul Testament	143
2. În tradiția vieții duhovnicești	149
3. Extreme necaracteristice	160
4. Despre câteva feluri de căderi ieșite din comun	171
5. Smerenia	176
6. Discreția: paza virtuților	180
7. Viață activă și viață contemplativă	184
8. Viața idioritmă și viața cenobitică	194
9. Duhovnicul, între tradiție și libertate	197
10. Mărturisirea: personală sau colectivă?	203
11. Împărtășirea: cu spovedanie sau fără? Deasă sau rară? ..	214
12. Duhovnicul: călăuză și arbitru	220
IV. RUGĂCIUNE ȘI CUNOAȘTERE	227
1. Gnosis și agnoia	227
2. Logică, Logos și rugăciune	229
3. Esență și energii	231
4. Cunoaștere prin co-existență	233
5. Coincidentia oppositorum	237
6. Dragoste și cunoaștere	238
7. Scurtă retrospectivă istorică	239
8. Koinonia și Enosis	247
V. CÂTEVA CONSIDERAȚII ASUPRA ISIHASMULUI	248
VI. RUGĂCIUNE ȘI ACȚIUNE	262
1. O întrebare pentru „dincolo”	262
2. Roagă-te și muncește	264
3. Contribuția monahismului românesc la înnoirea isihastă rusă prin Paisie	267
4. Un specific românesc	269
5. A ne ruga cu mâinile	279
VII. SPIRITUALITATE ȘI SLUJIRE	283
1. Problema	283
2. Monahismul: câteva teze	284
3. Tipuri de monahi	287
4. O oarecare mutație în istorie și în Biserică	288

5. Maeștrii generației noastre	291
6. O Biserică fără monahism?	292
7. Perspective înțelepte pentru viitor: monahul slujitor	297
VIII. MONAHISM ȘI ECUMENISM	301
IX. FALSUL MISTICISM: ÎNCERCARE DE TIPOLOGIE	321
X. CÂTEVA TRĂSĂTURI SPECIFICE SPIRITUALITĂȚII ROMÂNEȘTI	355

I.

REGULA ȘI TRADIȚIA ÎN SPIRITUALITATEA RĂSĂRITEANĂ

1. Preliminarii

În Biserica primelor decenii creștine, cei dintâi credincioși trăiau în familiile lor, în sate sau în orașe, încercând, în primii ani, chiar un fel de viață de obște în ceea ce privește bunurile materiale. Așa ne informează autorul Faptelor Apostolilor: *credincioșii erau toți împreună și aveau toate de obște; își vindeau moșiile și averile și le împărțeau tuturo-ra, după trebuința ce avea fiecare. Și mai departe se precizează: Mulțimea celor ce crezuseră aveau o inimă și un suflet și nimenea nu zicea că din averile lor e ceva al lor, ci toate le aveau de obște.*¹ Se dă și exemplul unei familii care, după ce a acceptat acest fel de viață, a încercat să facă o declarație falsă asupra bunurilor lor, Anania și Safira. Au fost pedepsiți cu moartea. Nu printr-o sentință a vreunui tribunal, ci ca urmare a faptului că au mințit, reținând pentru ei o parte din valoarea vânzării unei țarine, când li s-a vădit minciuna, *au căzut și au murit*².

Nu se știe exact cât și cum a putut dura modul vieții de obște. E de presupus că a fost doar o efervescentă de început în comunitățile direct apostolice, pentru că n-o mai aflăm atestată în epoca imediat următoare. I-a urmat o altă efervescentă: a martirilor. A fost o epocă de înflorire, oricâtă suferință a costat. „Sângele martirilor – sămânța creștinilor”, s-a zis, și pe bună dreptate.

Concomitent, în ultima perioadă a epocii martirilor, spre sfârșitul secolului al III-lea, au apărut eremiții, pustnicii, singuraticii retrași

¹ Fapte 2, 44-45; 4, 32.

² Fapte 5, 5, 10.

în locuri izolate. Sfântul Antonie cel Mare s-a retras în munții nisepoși de pe malul drept al Nilului, „pe la anul 270”.¹ Abia după aceea au apărut chinoviile, mănăstirile de obște, începătorul acestora fiind Pahomie (n. 291). În același secol, al IV-lea, Sfântul Vasile cel Mare (n. 328) procedează la o reorganizare a monahismului, apoi Sfântul Casian Romanul (n. 360), originar din Dobrogea, hirotonit diacon de Sfântul Ioan Gură de Aur, duce monahismul în Occident, unde îl preia, ca organizator, Sfântul Benedict de Nursia (n. cca 480).

La început a fost tradiția. Au urmat apoi *Regulile*, și nu întâmplător i-am numit pe aceștia de mai sus. Toți au scris *Reguli* sau *Rânduielei monahale*.² Și nu numai ei. Rânduielei au mai scris: Serapion, Macarie, Pafnutie și alți 34 de stareți, apoi Sfântul Macarie Alexandrinul și alții între Pahomie și Sfântul Vasile cel Mare. Mai târziu a dat o *Regulă* vestită Sfântul Teodor Studitul, iar în mileniul al II-lea ele abundă și în Răsărit și, mai ales, în Apus. În Răsărit cele mai vestite sunt cele ale lui Iosif de Volokolamsk (n. 1439)³, contemporan cu Nil Sorsky, iar în Apus numărul lor e în permanentă creștere până azi.

În Răsărit, după fiecare apariție a unei noi *Reguli*, s-a constatat că ea a trecut repede din stadiul de disciplină precisă, aproape militară, din nou în stadiul de tradiție, renunțându-se la capitole și parafraze și la prescripțiile fixe și obligatorii în litera lor. Când au apărut epoci de delăsare sau contrafacere a idealului monahal originar, s-a făcut apel din nou la *Reguli*, dar de îndată ce s-a intrat pe un făgaș mai cuminte, *Regulile* au fost pe loc date uitării. Apariția unui mare duhovnic, prin viața și povățuirile lui inspirate de Duhul Sfânt, a înlocuit cu ușurință *Regula*.

La noi, la români, nu s-a făcut caz de *Reguli* niciodată. S-a tradus destul de mult literatura ascetică, dar *Regulile* nu s-au tradus decât sporadic și nu pentru a fi folosite cu exactitate, ci pur și simplu pentru informare. O însemnare a părintelui Dumitru Stăniloae spune că pravila monahală a lui Teodor Studitul nu se află, după informa-

¹ Cf. D. Stăniloae, „Sfântul Antonie cel Mare. Câteva cuvinte la viața și opera lui”, în *Filocalia*, I, p. 1.

² Vezi „Regula Sfântului Pahomie”, în *Oeuvres de Saint Pachôme et de ses disciples (Corpus Scriptorum Christianorum)*, vol. 159 (text copt), pp. 30-36 și 160 (trad. fr. de L.Th. Lefort), pp. 30-37, Louvain, 1956; „Regulile Sfântului Vasile”, în *PG* 31, 189-1309; „Regula Sfântului Teodor Studitul”, în *PG* 99, 1703-1720.

³ A scris despre ea Tomáš Špidlík S.J., „Joseph de Volokolamsk: un chapitre de la spiritualité russe”, în vol. *Orientalia Christiana Analecta*, nr. 146, Roma, 1956, p. 153.

țiile sale, decât la Mănăstirea Neamț, într-o veche traducere cu litere chirilice. Dar nu și-a putut-o procura, deși a făcut toate cercetările¹. Ca să avem totuși vechile rânduieli și în românește, a trebuit să le traducem din rusește².

Niciodată în istoria monahismului românesc nu s-a spus despre vreo mănăstire că ar urma o anumită *Regulă*. Mult mai târziu, prin anii cincizeci ai secolului nostru, s-a încercat să se pună în practică *Regula* Sfântului Teodor Studitul la una din mănăstirile din Moldova, Slatina, dar nu avea din *Regula* sa decât numele. De altfel, a și fost repede uitată. În fond se ducea viața din toate celelalte mănăstiri, cu câteva note mai deosebite, dar nu luate din *Regula* Sfântului Teodor Studitul, ci din tradiția Mănăstirii Sihăstria, de unde venea starețul Cleopa.

Explicația acestei lipse de interes pentru *Regulă* în Răsărit ar putea sta în primul rând în spiritul mai larg, mai independent al Ortodoxiei orientale – la noi, în mod sigur al celei românești –, și, în al doilea rând, în faptul că în Răsărit s-a refuzat o delimitare precisă între viața eremitică și cea cenobitică. *Regulile* n-ar fi putut delimita rânduieli precise, pentru a le aplica unuia și aceluiasi monah, pe jumătate eremit, pe jumătate cenobit. Tradiția e mai largă, mai firească, mai aproape de omul așa cum e el, de fiecare în parte. În tradiție e mai mult spațiu pentru libertate.

Și, așa cum s-a ajuns să nu se facă deosebire între eremiți și chinoviți, tot așa s-a păstrat, prin tradiție, și unitatea între laici și monahi. Spiritualitatea nu e privilegiul special al monahilor, în sensul că la viața duhovnicească sunt chemați toți creștinii în mod egal și toți au acces la desăvârșire. Căile pot fi diferite, dar scopul e același și între ceea ce poate realiza unul sau celălalt nu este nici o deosebire. Monahii nu au deci a se crede o categorie specială de creștini, cu privilegii deosebite sau în posesia unor mijloace mai sigure pe calea desăvârșirii. Uneori e tocmai dimpotrivă. Ambele drumuri sunt drumuri spre același țel, cu nimic unul mai bun sau mai de preferat decât celălalt. Fiecare și-l alege pe cel care crede că i se potrivește mai bine.

Tradiția păstrează, în privința aceasta, întâmplări care fac autoritate în spiritualitate. Se zice că Sfântul Antonie ar fi întrebat într-o zi

¹ Pe o foaie găsită într-o carte în Biblioteca Mitropoliei din Sibiu, semnată D.S.

² *Vechile rânduieli ale vieții monahale* (după ediția rusă a Episcopului Teofan, apărută la Moscova în 1892). S-a ocupat de traducere prof. C.N. Tomescu și cartea a apărut la Mănăstirea Dobrușa, jud. Soroca, 1929, 747 pag. Cuprinde toate regulile până la Sfântul Benedict inclusiv.

pe Dumnezeu, în rugăciune, dacă este cineva care îl întrece în virtute și care i-ar putea sluji drept model de viață duhovnicească. I s-a poruncit să meargă în orașul Alexandria și primul om pe care îl va întâlni pe stradă, la intrarea în oraș, va fi acela prin care Dumnezeu îi va da răspunsul. A făcut așa și pe primul întâlnit l-a întrebat: „Cine ești?” „Un curelar”, a răspuns acela. „Și cu ce te ocupi?” „Cu meseria mea, firește, slujesc oamenilor.” „Și care sunt virtuțile tale? Cum te nevoiești? Ce asceză faci?” „Nu fac nimic și n-am nici o virtute.” „Bine, bine, dar cum slujești lui Dumnezeu? Spune-mi pas cu pas, cum îți petreci zilele?” „Ei bine, dimineața după ce mă scol, mă așez pentru câteva clipe în fața lui Dumnezeu și mă gândesc că, în tot acest mare oraș care este Alexandria, nu este păcătos mai mare decât mine. Și seara, înainte de a mă culca, mă așez din nou câteva clipe în fața lui Dumnezeu și din nou mă gândesc că în tot acest mare oraș, Alexandria, nu există un păcătos mai mare decât mine.”¹

Iată ce învățătură a primit marele ascet Antonie de la Dumnezeu. Curelarul era mai virtuos decât dânsul și îi putea servi de model. Un laic. Pentru că nu faptul de a fi laic sau monah contează în fața lui Dumnezeu, ci *smerenia*, modestia, tot ceea ce e opusul mândriei și al slavei deșarte, al suficienței și al superbiei.

Despre Sfântul Isaac Sirul se spune că la întrebarea: „Ce este desăvârșirea?” a răspuns: „Un adânc de smerenie”². În absolut nici una din cărțile de spiritualitate ortodoxă nu se spune că la desăvârșire s-ar ajunge prin observarea vreunei *Reguli*. Răsăritenii știu acest lucru și și-au organizat formele de exprimare a vieții duhovnicești în felul lor. După criterii mai largi decât *Regulile* ca atare. Este, în această privință, vreo deosebire între Orient și Occident?

2. Pelerin ortodox în Occident

Apusul a elaborat de-a lungul istoriei spiritualității sale, în afară de *Regula* Sfântului Benedict, o seamă de alte „Reguli”, „Regulamente”, „Constituții”, care au delimitat pe benedictini de dominicani, pe maicile vizitandine de maicile carmelite, și am putea continua aceste delimitări pe multe pagini încă, pentru că există o sumedenie

¹ Povestire liberă după *Pateric*. Cf. Nicolas Arseniev, *La piété russe*, Neuchâtel, 1963, pp. 35-36.

² *Omilia* 78, apud Nicolas Arseniev, *op. cit.*, p. 36.

de ordine, fiecare cu *Regula* lui, cu uniforma lui, cu conducerea lui, de cele mai multe ori independentă de episcopul locului, ca un fel de stat în stat. Opțiunea pentru monahism trebuie imediat urmată de opțiunea pentru unul din numeroasele ordine monahale existente, și nu e totdeauna ușoară. Trebuie să știi ce ți se potrivește mai bine, unde te vei realiza potrivit vocației tale, unde nu ți se va pune prea mult la încercare, dincolo de puterile tale, voința de supunere, pentru că, dincolo de caracterele specifice ale fiecărui ordin, supunerea e legea tuturor, numai că în practica fiecăruia există trepte și deosebiri, înăspriri într-unul, înlesniri într-altul. După ce ai optat, *Regula* ordinului devine lege atotputernică, implacabilă, fixă, absolut obligatorie, fără excepții, în toate amănuntele ei.

Călătorind prin Occident, în anii mei de studii, am avut prilejul să cunosc multe din aceste ordine și să răspund multor întrebări în legătură cu situația de la noi. Cel mai mult m-a impresionat întâlnirea cu așa-zisele ordine contemplative, în care viețuitorii sunt claustrați pe viață, fie bărbați, fie femei. Am vorbit maicilor vizitandine din Chartres (Franța), maicilor carmelite din Assisi (Italia), călugărilor din Valsainte (Elveția) și multor altora, fie prin grile masive de fier, dublate și de perdele – e adevărat ușor transparente –, fie prin ușile închise, și am luat parte la slujbe în biserici în care nu călcase niciodată picior de mirean. Izolare totală, potrivit *Regulii* respective. În Belgia am vizitat o mănăstire trapistă, Rochefort, în care, în afară de stareț, am vorbit cu ceilalți prin semne. Așa își vorbeau și ei, desigur cu mai multă îndemânare decât mine. Regula interzice cuvintele rostite. Le întrebuițează doar pe cele mimate, semnificate. Cuvântul e rezervat doar laudei și slujirii lui Dumnezeu în biserică.

Nu povestesc aceste ciudățenii cu gândul de a le critica sau a le ridiculiza. Fiecare își organizează chipul, relațiile, contactele, cuvintele cum vrea, și-și alege stilul de viață pe care și-l dorește. Nu mă pot totuși reține să nu spun că întâlnirea cu aceste stiluri de viață m-a șocat puțin. Mi s-au părut oarecum artificiale, într-o anumită măsură chiar inumane, în sensul cel mai simplu al cuvântului, acela al violentării libertăților minime și esențiale la care ființa umană are dreptul prin însăși existența și structura ei. Privată de ele, își mutilează existența. Pasărea e făcută să zboare. În colivie sau cu aripile tăiate nu mai este pasăre în adevăratul înțeles.

Mulți din cei cu care m-am întâlnit în acei ani de peregrinare prin Europa, ca simplu monah dintr-o obște din nordul Moldovei, por-

nit să cunoască lumea – era după anii şaizeci –, mi-au auzit încă de pe atunci nedumeririle, unii chiar acolo, în faţa grilelor, şi nu mi s-a părut că nu mi-ar da dreptate. De altfel, chiar în anii aceia s-au produs marile dezertări, revoltele monahale, părăsirea în bloc a unor mănăstiri, în Europa şi America, şi se pare că rigiditatea Regulilor, îngrădirile în cel mai direct înţeles al cuvântului, au purtat principala vină. Ele şocau mentalitatea unor oameni ajunşi subit la maturitate, cum sugerase Bonhoeffer, a unor oameni ce se voiau liberi chiar şi în interiorul structurilor care, de altfel, răspundeau vocaţiei lor de dăruire, de abandonare generoasă slujirii altora, fără gând de profit personal şi de grijă de ei înşişi. Era tocmai momentul când accentul s-a deplasat, firesc şi absolut normal şi de altfel cu totul în spirit evanghelic, pe slujire. Atunci, vechiul accent care cădea exclusiv pe *Regulă*, pe supunerea în sine, s-a descoperit a fi instrument de mutilare, şi nu, cum ar fi trebuit să fie, instrument de eliberare pentru slujire, pentru alţii. Regula – se descoperea – devenise scop în sine. Ajunsese la o gimnastică a formelor, care, cu cât erau socotite mai bine executate, ca în atletism, cu atât erau mai mântuitoare, când în realitate erau forme goale.

Mântuirea sufletelor ajunsese a fi condiţionată doar de respectarea formală şi exterioară a rânduielilor cu privire la somn, la slujbe, la mâncare, la îmbrăcăminte, la numărul genuflexiunilor, la ascultare. Dincolo de acestea, se părea că fuseseră uitate procesele interioare, transformarea inimii, arderea ei în căutarea luminii şi a sensurilor. De acestea – s-a zis atunci – nu se mai ocupa nimeni. Conţinutul nu mai interesa. Interesa doar *Regula*. Doar respectarea exactă a capitolelor şi articolelor *Regulii* asigura mântuirea.

Cei implicaţi într-o astfel de viaţă şi-au dat subit seama că, în fapt, *Regula* nu asigura nimic. Deforma personalitatea şi atâta tot. O golea de conţinut, şi de omenie, şi de Dumnezeu.

Situaţia fusese aşa – mi s-a spus – înainte de Conciliul II Vatican. Dar eu am făcut primele vizite în Europa după acest Conciliu. Mai erau încă rămăşiţe. Şi mai era încă o mare, deşi surdă nemulţumire peste tot. Şi nu numai în obştile romano-catolice, ci şi în cele câteva protestante, inclusiv în cele anglicane.

Întâlnirea cu un monah ortodox a fost pentru mulţi un prilej de schimb de experienţă şi de confruntare a celor două spiritualităţi¹.

¹ Cele dintâi întâlniri şi expuneri au avut loc în Belgia, la Chevetogne, la Rochefort, la S. André, la Eeklo, apoi în Franţa la La Pierre-Qui-Vire, la Chartres,

Nici nu mai știu exact câte conferințe am ținut și în câte țări și locuri am fost în acei ani. Urmarea a fost organizarea unor colocvii de spiritualitate mai largi, cu participarea reprezentanților celor trei mari confesiuni creștine, pentru care, în afara celui ce semnează aceste rânduri, s-au ostenit părintele Julian Garcia Hernando, romano-catolic din Spania, ierom. Simion din Anglia, arhim. Kallistos Ware din Oxford, Anglia (acum episcop), Mitropolitul Emilianos Timiadis, pe atunci de Calabria, părintele Robert Murrasz din Anglia, Basil Pennington, cistercian din U.S.A., Wilhelm Nyssen din Germania, A.M. Allchin de la Oxford, din Anglia, André Louf de la Mont des Cats, din Franța, Olivier Rousseau și Daniel Gelsi de la Chevetogne, Belgia, Jean Leclerc din Luxemburg, Placide Deseille din Franța, părintele Dumitru Stăniloae din România, maicile de la Grandchamp din Elveția și cele anglicane din Mănăstirea S.L.G., Oxford și mulți alții.

Astfel de colocvii au avut loc la Pierre-Qui-Vire, la Mont des Cats, în Franța, la Ermeton, Tournai, Chevetogne și Orval, în Belgia, la Grandchamp în Elveția, la Oxford, la Madrid, la Salamanca și în multe alte părți. Prezența ortodoxă din România, din Grecia a unora mai în vârstă din diasporele occidentale, ca de pildă profesorul Nicolae Zernov, profesorul Dmitri Obolensky și alții, aducea nota de prospețime, oferea soluțiile cele mai viabile, garantate de o îndelungată experiență. Era, într-un fel, ca sarea în bucate. Occidentalii, dezorientați în momentul acela, voiau să recupereze tradiția Orientului și, mai ales, voiau o întoarcere de la literă la sens, la spirit, la conținut.

Orientalii care au animat acele întruniri au avut atunci o mare răspundere și se poate spune că s-au achitat cu destul succes. Lor le-au urmat șiruri de vizite în Orient, mai ales la noi, în România, schimburi de experiență, individuale și colective, și, în cele din urmă, a venit pe nesimțite și o re-stabilire a situației în Occident, fără ca prea multă lume creștină să știe că, poate, în parte, ea s-a datorat și acelei infuzii orientale din momentul de vârf al crizei. Și infuzia

la Avignon, după care au urmat mai multe conferințe în Anglia, Spania, R.F.G. Cea dintâi mențiune s-a făcut în revista „Ecoute” din Franța, nr. 173/iulie 1969, pp. 376-385, apoi în Olanda, în revista „Benediktijns Tijdschrift”, nr. 2/1971, pp. 42-52. Mai înainte apăruse în Germania, în „Erbe und Auftrag”, nr. 6/1970, pp. 478-487, un studiu al meu, tradus apoi și în grecește de Arhim. Ambrozios Leni, Atena, 1973, sub forma unei broșuri de 31 pag.

a fost cu atât mai valoroasă, cu cât ea venea dintr-un spațiu geografic el însuși considerat de către occidentali în criză spirituală. A fost atunci aspirația Orientului să-și demonstreze viabilitatea și autenticitatea și să contrazică teza crizei sale, arătând nu numai că spiritualitatea răsăriteană e puternică și vie acasă, ci că poate fi de folos chiar și altora.

Dacă *a te orienta* vine de la *Orient*, acest lucru s-a dovedit și în acest caz. Câțiva dintre cei care au fost mai în inima acestui interes pentru Orient și pentru spiritualitatea lui, dintre cei care au fost mai apropiați de noi și ne-au cunoscut mai bine au fost, așa zice, înfiați de Orient și în cele din urmă și ei au primit cu bucurie acest lucru. Evenimentul s-a întâmplat chiar la inițiativa Bisericii Ortodoxe Române. A.M. Allchin, anglican, pe atunci la Oxford, acum canonic la Canterbury, Olivier Clément de la Saint Serge, din Paris, ortodox convertit, și Wilhelm Nyssen, romano-catolic de la Köln, au fost declarați, la mijlocul anilor șaptezeci, *doctores honoris causa* ai Institutului Teologic Universitar din București. Ortodoxia românească și-a deschis astfel un de mult meritat drum spre luarea-aminte a Occidentului care ne-a ignorat pe nedrept și ne-a înglobat sau ne-a confundat fie cu Ortodoxia greacă, fie cu cea slavă.

S-a spus de mai multe ori că Ortodoxia nu se poate cunoaște din cărți, că, în general, din exterior nu i se pot gusta frumusețile și, mai ales, că trebuie s-o cunoști, s-o vezi și s-o trăiești la ea acasă, în mediul ei genuin, oriental. Oarecare adevăr există în afirmația aceasta, deși trebuie să recunoaștem că foarte multe cărți bune despre Ortodoxie au fost scrise de neortodocși sau de convertiți la Ortodoxie, care au cunoscut-o, la rândul lor, din cărți sau din contacte cu ea în Occident, cum au fost, spre exemplu, Myrrha Lot-Borodine, Irénée Hausherr, Lev Gillet și cum mai sunt Olivier Clément, Elisabeth Behr-Sigel, Kallistos Ware, Placide Deseille și mai sunt încă mulți alții, dintre care pe unii i-am pomenit mai înainte.

Am avut adesea prilejul să stau de vorbă cu unii dintre autorii neortodocși de scrieri despre Ortodoxie și cu autori ortodocși din Occident. Nu este deloc în intenția mea să le pun la îndoială celor dintâi acuratețea observațiilor, ori celorlalți Ortodoxia. Și cei dintâi, și ortodocșii, bineînțeles, scriu bine, intră exact în spiritul teologiei ortodoxe, iar cei din urmă practică Ortodoxia foarte asemănător cu felul cum o practicăm și noi aici, acasă la ea. Totuși, când aceștia din urmă vin la noi, îi recunoaștem imediat că vin din altă parte. Ne plac,

îi iubim, dar ni se par un pic stângaci atunci când ne mimează gesturile, și apoi le și amestecă fără voie cu propriile lor gesturi occidentale. Un anumit fel de a îngenunchea, un gest al mâinilor, o anumită rigiditate îi trădează numaidecât. Sunt pentru aceasta mai puțin ortodocși? Nici vorbă, sunt tot atât de ortodocși, în unele privințe. Noi ne mai luăm anumite libertăți, pe care ei nu și le permit. Converteții sunt totdeauna mai exigenți cu amănuntele și mai conformiști.

Dar cum sunt ortodocșii la ei acasă? Ce anume face specificul lor? Teologia ortodoxă poate fi învățată de un neortodox tot așa de bine ca și de către un ortodox. Se scrie la fel în toate limbile și după aceleași reguli ale informației, gândirii și compunerii. Nu are secrete inexprimabile și nici noțiuni intraductibile sau imposibil de priceput de către un neortodox. Nu-i nici măcar atât de absconsă în privința vocabularului ca, de pildă, filosofia lui Heidegger. Irénée Hausherr a dat la sfârșitul unora din cărțile sale un vocabular care ajută mult, dar vocabularul acela e tot atât de necesar, de pildă, românilor, ca și occidentalilor. E terminologia grecească. Ea e ușor traductibilă în toate limbile. Dacă vrem să fim neapărat livrești și puțin exotici, o putem folosi și pe cea grecească. Insistența pe această terminologie a dus totuși la însușirea unora din acești termeni ca termeni tehnici în toate limbile, cum s-a întâmplat, în alte domenii, cu unele cuvinte englezești. Apatia, Theosis tind spre acest statut¹, împreună cu sinergia, perihoreza, isihia și încă vreo câțiva.

Occidentalul bine informat pricepe astăzi, în general, tot atât de bine și spiritualitatea, ca și teologia ortodoxă. El a auzit de *Rugăciunea lui Iisus* și, pe ici, pe colo, se străduiește s-o și practice. Și-a tradus *Filocalia* și *Patericul*, îi cunoaște mai profund decât orientalii pe Sfântul Grigorie Palama și pe Sfântul Maxim Mărturisitorul, și pe Sfântul Simeon Noul Teolog – dovadă studiile lui Hans Urs von Balthazar, ale lui Lars Thunberg, ale lui I.M. Gariques și ale lui Hausherr – și e convins că în toate acestea se ascund comori, pe lângă care până acum a trecut fără să le cunoască și fără să se folosească de ele.

Occidentalul ortodox, dacă nu cumva se și crede că este, în general vrea neapărat să fie isihast. Cel puțin la primul contact cu Ortodoxia. Așa e omul făcut să fie: să vrea să ajungă pe culme. Aceasta, și pentru faptul că adesea occidentalul vede în noțiunile noastre, prin care noi descriem trepte, etape și stări duhovnicești, un fel de

¹ Un astfel de vocabular la Irénée Hausherr, *op. cit.*, p. 317 și urm.